

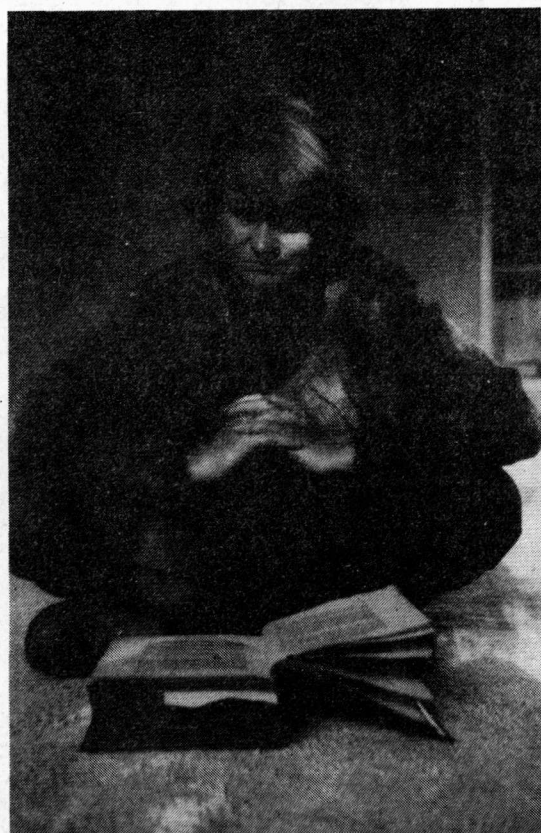
EEN GESPREK OVER VROUWENGESCHIEDENIS ::

Naast artikelen over lopende en afgeronde onderzoeken op het gebied van Vrouwengeschiedenis leek het Groniek een goed idee om aandacht te schenken aan verschillende manieren, waarop tegen Vrouwengeschiedenis kan worden aangekeken. Barbara Henkes, studente geschiedenis te Groningen, had een gesprek met Bunna Ebels en Wantje Fritschy. Bunna Ebels was van 1962-1968 medewerkster bij de vakgroep Middeleeuwen; opnieuw vanaf 1972 voor een halve plaats. Wantje Fritschy is vorig jaar als medewerkster bij de vakgroep Economische en Sociale Geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam benoemd, "met enige specialisatie, bijvoorbeeld vrouwengeschiedenis". Zij heeft twee bundels geredigeerd onder de titel "Fragmenten Vrouwengeschiedenis" (deel I chronologisch, deel II thematisch), die binnenkort bij de Uitgeverij Nijhoff in de serie Geschiedenis in Veelvoud zullen verschijnen.

B.H.: Kunnen jullie iets vertellen over dat jullie geschiedenis zijn gaan doen?

B.E.: Ik had gewoon al jong belangstelling voor geschiedenis, wou niets anders studeren en een goede motivatie was er eigenlijk niet. Zeker geen engagement. Dat heeft zich later ook nooit ontwikkeld, behalve dat ik er nooit tegen opzag om het onderwijs in te gaan, terwijl sommige studiegenoten daar met afschuw over praatten en al overlegden op welke wijze zij de buitenlandse dienst of het archief binnen konden komen. Ik ging al direct na mijn kandidaats in het onderwijs.

(...) Er was toen (in '53) zo'n lerarengebrek, dat kun je je nu niet voorstellen. Na mijn afstuderen ben ik geafstuderen ben ik dus gewoon doorgegaan met het onderwijs aan een middelbare school. In die tijd vielen afstuderen en trouwen nog samen, maar mijn man moest eerst in dienst. Hij moest naar Utrecht, en toen kwam het eerste probleem: wat doen we nou? Ga ik mee? Ik had een fijne, volledige baan en dat vond ik leuk. Ik bleef en kreeg al spoedig - zoals dat toen ook nog ging - het eerste kind. De lerarennood was zo groot dat ze bedelden of ik nog door wilde gaan. Dat heb ik gedaan; wel met minder uren. Vervolgens kwam het tweede kind: en dus werkte ik nog minder uren. Met hulp van een klassieke huishoudelijke hulp. Anders kon het niet. Mijn man was in dienst en begon zich daarna te specialiseren; 's ochtends om half acht

de deur uit en 's avonds om zes uur weer binnen. Dus het was volledig mijn verantwoordelijkheid.

W.F.: Ik ben ook eerst dingen gaan studeren die ik leuk en spannend vond: kunstgeschiedenis en egyptologie.

Maar aan het eind van de zestiger jaren, dat was net van democratisering, alle hevige toestanden op politiek gebied enzo, toen zat ik in het bestuur van een studentenvereniging. Zodra ik uit dat besuur kwam, vond ik dat ik iets maatschappelijk relevants moest gaan doen. Toen dacht ik: nu moet ik het onderwijs in, dat kan ik vast wel. Nu, met kunstgeschiedenis kun je niet zo veel in het onderwijs. Dus ben ik gaan kijken met welke studie je het gemakkelijkst iets kon regelen om snel af te studeren en het onderwijs in te kunnen. Geschiedenis was niet licht, maar ik kon de studie zelf plannen. Ik hoefde me niet aan schema's te houden. Bij talen bijvoorbeeld kon dat niet. Dat was een praktische overweging om geschiedenis te gaan doen. Toen ik eenmaal geschiedenis deed en vakken kreeg als economie, sociale en economische geschiedenis, vond ik dat heel spannend. Ik ben toen dat vak heel leuk gaan vinden.

B.H.: Hoe ontwikkelde jullie betrokkenheid bij vrouwengeschiedenis? Of ontwikkelde zich dat niet?

W.F.: In die zelfde tijd, na de democratiseringsbeweging en de studentenbeweging, kwam de vrouwenbeweging op. In het begin keek ik er echt van buitenaf tegenaan. Maar toen ik in Groningen kwam (in '74), omdat Giët (echtgenoot) hier werk kreeg, kreeg ik er ook persoonlijk wel een beetje mee te maken. Als je dan hier in Groningen komt als getrouwde vrouw en je zit opeens in zo'n buitenwijk... Dan ga je toch wel wat meer nadenken over "het huwelijk en de vrouw"... Dat speelde toen ook wel mee. Verder vond ik de vrouwenbeweging politiek interessant en spannend; de theorieën vond ik leuk; ik ging dus Simone de Beauvoir en Kate Millet lezen.

Toen mocht je met geschiedenis eigen werkstukken gaan maken en het leek mij spannend, met de vrouwenbeweging nu, om naar de vrouwenbeweging vroeger te gaan kijken.

Het was mijn eerste kandidaatswerkstuk. Ik had een advertentie gezien van het Landelijk Overleg Vrouwengeschiedenis (LOV) en ben daar naartoe gegaan. Daar zag ik vrouwen uit Groningen en toen heb ik me onmiddellijk bij hen aangesloten.

B.E.: Ik herinner mij dat Wantje mij heeft moeten uitleggen wat de tweede feministische golf was. Dat tekent het voldoende. Ik wist dus niet wat het was en heb er ook geen affiniteit mee.... dat wil niet zeggen dat ik er geen belangstelling voor heb. Ik heb een deel van Wantjes boek met de grootste interesse gelezen en dan denk ik: 'Ja dat is bijzonder aardig, dat moet gebeuren...'. Niets hoeft te gebeuren natuurlijk. Maar er is een markt voor en het is ook goed om op deze manier, juist door stukjes bronnen, mensen allerlei ontwikkelingen voor te zetten met wat spaarzaam en verstandig commentaar. (...) Ik zie zo'n boek ook eigenlijk helemaal niet zo direct als een uiting van de vrouwenbeweging, maar als een historische arbeid.

vrouwengeschiedenis

W.F.: Je zegt: 'het is een historische arbeid'..... ik heb daar een beetje mijn twijfels aan de historisch-wetenschappelijke kant van dit soort werk. (...) Met vrouwengeschiedenis als een soort wetenschap, vooral als je vanuit sociaal-economische hoek komt... dan probeer je dingen te verklaren. En ik denk dat je een heleboel dingen, die met vrouwengeschiedenis te maken hebben, helemaal niet altijd kunt verklaren vanuit de situatie van vrouwen, of hoe vrouwen dachten, ofzo... Je kunt wel makkelijk gaan zeggen: de vrouwenbeweging moet je verklaren vanuit de situatie van vrouwen in de 19e eeuw, dat doe ik natuurlijk stiekum als ik een bundel maak met stukken over de vrouwenbeweging en over de situatie van vrouwen in de 19e eeuw. Dan lijkt het of ik zeg: kijk, het ene komt door het andere. Dat zit er impliciet in. Maar als ik daar helemaal rationeel en wetenschappelijk over probeer na te denken, dan denk ik dat misschien je toch ook meer moet verklaren vanuit wat mannen toen deden. Die vrouwen deden toen ook een beetje, wat mannen deden: liberalisme, de kiesrechtbeweging... nou daar deden

die vrouwen ook in mee. Dat kwam niet speciaal door hun situatie....maar dat moet je verklaren vanuit wat mannen doen. Dus dan zou je, als je een stukje over de kiesrechtbeweging plaatst, geen stukje moeten zetten hoe naaisters het hadden, maar over manlijke liberalen enzo....

B.E.: Maar jij zet het expres in één kader en je zegt ook, dus dan moet je het maar aan de lezer overlaten om.... zijn kritiek te leveren, die je nu zelf heel terecht levert, want je zondert wel één aspect af.

B.H.: Ja, precies, maar ik weet niet of je dat nu onwetenschappelijk zou moeten noemen....

B.E.: Je mag zeker zo'n boek maken, maar je komt dus wel op de vraag of vrouwen-geschiedenis bestaat, als je zo begint. Als je zelf zegt dat het gevaarlijk is om je onderwerp los te maken van algemene onderwerpen....vrouwengeschiedenis is kennelijk niet zo iets als Oost-Europese geschiedenis.

W.F.: Nee, dat ligt veel duidelijker ergens apart.

B.H.: Dat vind ik net zo min duidelijk apart liggen.

Ik denk dat je vrouwengeschiedenis heel duidelijk kan bedrijven, maar vrouwengeschiedenis betekent voor mij niet dat je dat je uitsluit dat er mannen op de wereld rondliepen....

W.F.: Nee, maar het is natuurlijk wel een soort notie binnen de vrouwenbeweging, dat vrouwenbeweging een gevolg is van het feit dat vrouwen onderdrukt worden. Dat is een soort logische redenatie. En ik denk dat het als deelverklaring wel klopt. Kijk maar naar het grote aandeel van de ongehuwde vrouwen, kijk maar naar de rechteloze positie van vrouwen... maar dat zijn voor mij maar deelverklaringen. En je moet de manlijke component erbij betrekken als je een een volledige verklaring wilt hebben... ik weet niet of er binnen de vrouwenbeweging zo'n behoefte aan bestaat om dat soort dingen ook allemaal te weten. In de vrouwenbeweging is vooral, denk ik, de interesse: hoe is er een ont-koppeling tussen het gevoel van vrouwen, dat ze onderdrukt worden het feit dat ze daartegen in in verzet komen.

B.H.: Zou het nodig zijn als je aan het Instituut voor Geschiedenis meer aan vrouwengeschiedenis zou willen doen, iemand te zoeken, die erop gericht is met bronnen te werken of naar bronnen te zoeken, die meer over vrouwen onthullen?

B.E.: Het klinkt heel eigenwijs, maar ik denk dat ik die mogelijkheden met betrekking tot de Middeleeuwen behoorlijk overzie, op grond van jarenlange ervaring. De geschiedenis laat nu eenmaal niet meer los, dan de geschiedenis loslaat; dat wil zeggen: de bronnen zijn keer uitgeput.

B.H.: Op zo'n manier blijf je binnen dezelfde termen denken: een vrouw, die iets opgeschreven heeft... Terwijl ik me afvraag of iemand gewoon vanuit haar bepaalde belangstelling, mogelijkheden binnen de bronnen zou zien, die anderen door hun "blindheid", of gerichtheid op andere zaken, niet zouden zien.

B.E.: Natuurlijk kunnen oude bronnen opnieuw geïnterpreteerd worden onder invloed van nieuwe stromingen. (...) Maar ik hou nog steeds vol, dat de Middeleeuwen in het algemeen een ongeschikte periode is voor vrouwengeschiedenis, al wordt wel veel gedaan. Dus doe ik niet al te veel moeite.

W.F.: Het ligt er aan met wat voor 'n soort vragen je komt. Als je vooral geïnteresseerd bent in mentaliteitsvragen, dan denk ik dat sommige periodes wel veel moeilijker zijn dan anderen en als je geïnteresseerd bent in sociale vragen, die beschrijving vragen, die beschrijvingen geven van bepaalde aspecten van situaties van vrouwen, dan denk ik dat ook in de Middeleeuwen wel heel veel mogelijk is. (...)

Als je beredeneert waarom het belangrijk is dat er aan de universiteit iemand speciaal zou zitten voor vrouwengeschiedenis, dan denk ik dat het heel zinnig en belangrijk voor dat vak is, dat er voortdurend iemand is, die boeken op een bepaalde manier (met een "vrouwen oog") probeert te lezen. Het is meer een soort drang om steeds te kijken: zegt dat iets over vrouwen; hebben we daar iets aan.

B.H.: Maar als je dat concreet maakt

binnen de situatie van het Instituut voor Geschiedenis; hoe zou zo iemand er dan in kunnen passen?

W.F.: Ik weet het niet. Ik zie aan die vrouwengeschiedenis nog niet zulke duidelijke vakaspecten, als bijvoorbeeld aan Middeleeuwse geschiedenis. Daar heb je bepaalde vaardigheden voor nodig, die iemand die nieuwste doet niet heeft. Bij sociaal-economische geschiedenis is dat ook duidelijk, maar bij die vrouwengeschiedenis....daar zit meer een soort maatschappelijk aspect aan. Ik denk dat het iemand moet zijn, die affiniteit heeft met de vrouwenbeweging, die daar echt enthousiast voor is. Ik zie nog geen speciale dingen die als vāk beter zou moeten kunnen, ofzo, om het als ambacht waar te maken.

Maar ik ben heel blij dat ik in de vakgroep sociaal-economische geschiedenis zit en stiekum kan ik daar voortdurend letten op alle dingen, die ik ook voor vrouwen belangrijk vind. En ik merk ook wel dat als er bij andere vakgroepen dingen gedaan worden (bijvoorbeeld bij nieuwe een werkcollege over onderwijs), dat de mensen, die iets over vrouwen en onderwijs willen doen, naar mij mij toe komen. Dan heb ik mijn kaartenbakje, waar ik altijd nog wel iets in heb.

B.H.: Dus in wezen onderschrijf jij de uitspraak van Kossman, die ooit eens riep in de SRR: 'maar vrouwengeschiedenis, dat is toch geen discipline!'

W.F.: Nou dat onderschrijf ik zo maar niet. Want zo'n uitspraak is niet alleen een neutrale uitspraak, maar dat is natuurlijk ook een politieke uitspraak. Ik denk dat het best zinnig is om te streven naar iemand met speciale aandacht voor vrouwengeschiedenis aan een instituut. En zo'n uitspraak die hij doet, is natuurlijk bedoeld om aan te tonen dat dat niet nodig is. Dus ik onderschrijf de politieke implicatie van deze uitspraak, maar inhoudelijk kan ik er nog niet zo verschrikkelijk veel tegenover stellen.

Ik ken dat wel van die bronnen voor de vrouwenbeweging in Nederland, maar ik denk dat Kossman die eigenlijk ook wel kent. Hoewel....zijn boek viel me onzettend tegen. Zo'n boek lees ik

dus ook onmiddellijk door op: wat staat daar voor vrouwen in....

B.E.: Natuurlijk is het zo dat vrouwen-geschiedenis geen discipline is. Het is geen discipline, maar een belangstelling. Iets anders is natuurlijk dat belangstellingen heel goed zijn en dat de geschiedenis ook leeft van bepaalde belangstellingen, zeker als die door bepaalde groepen gedragen worden. Ik denk dat als je zou willen pleiten voor aanstellingen voor vrouwengeschiedenis, dat je dat moet doen op grond van de stelling: dit is eigenlijk een discipline; want dan kan ik me met de beste wil niet indenken. Maar je zou moeten stellen: dit is een vorm van geschiedenis beoefenen, zoals wij allen geschiedenis beoefenen, maar wij kunnen niet allemaal alles beoefenen, dus het is een heel goed idee om iemand met een bepaalde belangstelling en veel ervaring in een bepaalde hoek ook een aanstelling te geven om die belangstelling en die vaardigheid uit te gaan leven.

Het vervelende is alleen dat, zolang als er geld en plaatsen genoeg zijn, we hier allemaal van harte achter kunnen staan. Zodra er een groep achter staat en er al iets wetenschappelijk in gedaan wordt, dan is gebleken dat het aspect de moeite waard is, en aspecten mogen ook gerust beloond worden met medewerkersplaatsen. Dat ging in de jaren zestig heel gemakkelijk. Maar als er nou geen plaatsen meer te creëren zijn, ja wat moet je dan...dan moet je dus aspecten tegen elkaar gaan afwegen en zo gauw het een strijd gaat worden om welk aspect, dan wordt het veel moeilijker. Ik geloof dan ook niet dat je moet zeggen: is vrouwengeschiedenis zinvol, maar als het gaat om een plaats te verdelen is dit het aspect dat absoluut die ene plaats zou moeten krijgen, wanneer er andere belangstellingen en ervaringen ook om die plaats dingen. Nou, dat moet de situatie dan uit maken - en uiteindelijk moet de vaardigheid van een bepaalde persoon dat uitmaken. Tenminste, dat denk ik dan altijd.

vrouwengeschiedenis en gezinsgeschiedenis

B.E.: Ik zou zeggen, dat je beter van gezinsgeschiedenis dan van vrouwengeschiedenis zou kunnen spreken. De reden om vrouwengeschiedenis te gaan beoefenen, hoor je dan, is omdat dat de helft van de mensheid is, die historisch nooit aan zijn trekken is gekomen. Maar ik heb altijd vanaf het begin gedacht: wat doe je dan met de kinderen? (...) Je kunt geen kind voor kindergeschiedenis aan gaan stellen, dus... Ik zou denken dat je het beste gezinsgeschiedenis (in plaats van vrouwengeschiedenis) kunt beoefenen; dus het hele aspect van hoe een bepaalde samenleving in elkaar zit en dat dan bij de kleinste eenheid: het gezin. Als vrouwengeschiedenis geen gezinsgeschiedenis meer is, dan is het toch geen vrouwengeschiedenis, maar mensengeschiedenis?

W.F.: Dit soort opvattingen hangen samen met wat je over het algemeen over geschiedenis denkt en wat je er interessant aan vindt. Ik vind van belang: in hoeverre mensen zelf geschiedenis maken. Vanuit dat oogpunt zijn kinderen al een stuk minder interessant, omdat het nog geen volwassen mensen zijn. Er zijn gebeurtenissen rond kinderen, die ik wel interessant vind, zoals bijvoorbeeld de Engelse sociale geschiedenis, waarin stakingsbewegingen zijn voorgekomen, waar ook schoolstakingen aan gekoppeld zijn. Soweto in Zuid-Afrika, waar kinderen van twaalf tot veertien jaar een prominente rol in de geschiedenis spelen. Dan vind ik kinderen interessant worden.

B.E.: Maar kinderen kunnen in het algemeen toch ook interessant zijn? Ik zal me er niet mee bemoeien, maar ik kan me voorstellen dat iemand zich druk maakt over waar kinderen mee spelen, bijvoorbeeld of ze oorlogje spelen mogen, ja of nee.

W.F.: Er zijn twee kanten van de geschiedenis. Ik denk dat je aan de ene kant met geschiedenis gewoon onderzoekt hoe dingen in het verleden gegaan zijn. De andere kant van de geschiedenis is, denk ik: hoe mensen daar invloed op uitgeoefend hebben. Hoe lagen de mar-

ges, waarbinnen dat kon. En dan vooral voor groepen, die niet zo vanzelfsprekend de touwtjes in handen lijken te hebben: wat hebben die nou toch nog kunnen doen. De geschiedenis is uiteindelijk toch niet alleen maar gemaakt door politieke besluiten van mensen, die aan de top stonden... Dan liggen kinderen in de eerste plaats niet voor de hand. Dan is het ook logisch, dat als ik vrouwengeschiedenis interessant vind, ik aan de negentiende eeuw denk, waarin de vrouwenbeweging opkomt. Dan willen vrouwen echt bewust dingen aan hun situatie gaan veranderen. Daarom is vrouwengeschiedenis voor mij niet zonder meer gezinsgeschiedenis.

Gezinsgeschiedenis is zonder meer nodig. Als je dingen wil begrijpen over de situatie van vrouwen in het verleden, dan zal dat voor een groot gedeelte gezinsgeschiedenis zijn. Maar niet alleen, omdat de ongehuwde vrouwen een heel belangrijke variabele vormen binnen de vrouwengeschiedenis.

B.E.: Jawel, maar die zitten altijd in gezinnen...

W.F.: Of in kloosters, of ze worden heks. Die hele feministische golf is volgens mij voor een belangrijk deel ontstaan door het probleem van de ongehuwde vrouwen. (...) Of kijk maar eens naar de ketterse bewegingen in de Middeleeuwen. Daarin is die rol van vrouwen heel opvallend. Ik denk dat vrouwen daarin iets meebrengen, dat ook te maken heeft met hun positie en dat dat ook het karakter van die beweging heeft bepaald. Dat is geen gezinsgeschiedenis, maar vrouwengeschiedenis.

B.E.: Ik vraag me wel af of het niet zo is, dat wanneer vrouwengeschiedenis geen gezinsgeschiedenis meer is, het heel gemakkelijk onder ieder ander hoofdstuk gevangen kan worden. Niet dat dat nou nodig is, maar dat kan ik me voorstellen.

W.F.: Als je nu bijvoorbeeld aan Aletta Jacobs denkt, die tot haar verbazing ontdekte dat op grond van de grondwet vrouwen niet uitgesloten waren van het kiesrecht, omdat de voorwaarde op grond waarvan mensen kiesrecht hadden was, dat ze een bepaald bedrag aan belastingen moesten betalen. Dat deed ze, maar ze wilden haar niet op de kiesregisters plaatsen, want- zo zei het gemeenteb-

stuur- het gaat niet om de letter van de wet, maar om de geest van de wet en die sluit zonder meer kiesrecht voor vrouwen uit.

B.E.: Ja, precies, dat is het gedachtenleven van Aletta Jacobs, waar wij voldoende vanaf weten, vanuit bronnenmateriaal, en dat is toch 'intellectuele geschiedenis'!

W.F.: Ik denk dat het eerder wat zegt over de positie van vrouwen in verhouding tot de positie van mannen. Dus over vrouwengeschiedenis. (...) Ik wil niet zeggen: het is niet dit of het is niet dat; ik wil alleen maar zeggen: het is óók dat. Dus het is onvoldoende als je het alleen maar onder het aspect van intellectuele geschiedenis beschouwt. Dan zeg je te weinig; dan sluit je een inzichtmogelijkheid af.

B.E.: Ja, dat wil ik wel aannemen.

W.F.: Het zou kloppen, louw verhaal over gezinsgeschiedenis, als bijvoorbeeld bij de kiesrechtbeweging het gezins-, het huismansrecht de norm was geweest; terwijl ongehuwde vrouwen dan wel kiesrecht hadden. Maar dat was de norm niet. Er is iets bijzonders aan vrouwen; waardoor er extra dingen nodig zijn.

B.H.: Ik denk dat het essentieel is, of je vrouwen ziet als een sociale groep of niet.

W.F.: Dat is al eens eerder de discussie geweest tussen ons. Dat was zo'n drie jaar geleden. Toen stuurden we (de werkgroep vrouwengeschiedenis aan het IvG), nog wel eens brieven naar het instituut, waarin wij beargumenteerden waarom er iets over vrouwengeschiedenis zou moeten komen. In die brieven werd als één van de argumenten aangevoerd, dat vrouwen een sociale groep vormen. En Bunna vond alles goed en prima, maar vond vrouwen geen sociale groep.

B.E.: Ja, individuele vrouwen kunnen proberen zich boven de situatie van de hen omringende mannen uit te werken... maar in het algemeen denk ik nog steeds dat vrouwen geen sociale groep vormen, maar sociaal bepaald worden door de status van vader en/of man.

vrouwengeschiedenis en rechtsgeschiedenis

B.H.: Als je alleen al kijkt naar de wetgeving, en dan niet alleen het kiesrecht, maar noem het huwelijksrecht, dat de man kan bepalen waar 'zijn' vrouw komt te wonen. En zo zijn er talloze voorbeelden uit dat recht: die bovenbouw. De mentaliteit, die daarin verwoord wordt, dat vrouwen als groep, of ze nu in een hogere inkomensgroep zitten of in een lagere, met andere maatstaven beoordeeld en bekeken worden, dan mannen.

B.E.: Ja... zou je dan kunnen zeggen dat vrouwen juridisch gezien een groep vormen? Sociaal zie ik dat nog steeds niet... Want ook als zij juridisch een groep vormen, wil dat niet automatisch zeggen dat zij een sociale groep vormen.

B.H.: Ik denk dat het anders juridisch niet zou gebeuren, als ze sociaal niet als aparte groep werden gekenmerkt.

B.E.: Nu...ik denk dat het andersom is, maar dat is een gevaarlijke uitspraak. Wel kom je nu op het gebied van de rechtsgeschiedenis. Ik heb het gevoel dat je met vrouwengeschiedenis altijd heel duidelijk het 'safest' zit op het gebied van de rechtsgeschiedenis. Voor Middeleeuwen is dat heel duidelijk te bewijzen, dat komt ook door de aard van de bronnen, grotendeels juridisch materiaal. Maar het zou me niet verbazen, als dat met nieuwe en nieuwste ook zo is, dat je met juridische bronnen het meeste kunt doen als je naar de positie van vrouwen zoekt.

W.F.: Dat is niet alleen zo. Als je naar sociale geschiedenis kijkt dan kun je eventueel aan een verschijnsel als migratie denken. Als vrouwen van het platteland migreren dan worden ze voornamelijk dienstbode. Dat is een sociaal verschijnsel, dat zich voordoet rond een groep vrouwen. Of bijvoorbeeld prostitutie, dat is ook een verschijnsel, dat hoort bij de sociale groep vrouwen, als je in de negentiende eeuw kijkt.

B.E.: De sociale groep arbeiders, denk ik.

W.F.: Ja, maar dat ziet er voor vrouwen heel anders uit dan voor mannen. Ze gaan

heel andere dingen doen, waardoor hun positie ook verschillend is. En dan hoeft het nog niet zo te zijn, dat dat altijd zonder meer zal betekenen dat vrouwen slechter af zijn. Bijvoorbeeld bij migratie van land naar stad, blijken vrouwen er over het algemeen nog wat beter af te komen, als je puur naar de materiele situatie kijkt.(...)
Waar het om gaat is dat er rond de groep vrouwen een sociaal verschijnsel valt waar te nemen, dat zich onderscheidt van de sociale groep, waar ze overigens toe behoren. Het feit dat je dat kunt onderzoeken is wel een argument voor vrouwengeschiedenis.

B.E.: Maar nogmaals: dan zit je dus helemaal niet een bepaalde discipline te bedrijven; je hanteert geen andere methode, maar je werkt vanuit een bepaalde belangstelling. Je kiest gewoon voor een bepaald onderwerp.

fem. soc. geschiedenis

B.H.: Niet zozeer voor een bepaald onderwerp, maar - dat is voor mij essentieel wat vrouwengeschiedenis betreft - maar ook wát je gaat zoeken erin. De vragen die je stelt.

B.E.: Ja, nu komen we op een ander punt. Nu bedoel je, dat je meteen eigenlijk al naar discriminatie gaat zoeken? Dat je vooropgezette vooronderstelling moet zijn, dat je zult kunnen aantonen dat er discriminatie heeft plaatsgevonden?

B.H.: Ik denk dat vrouwengeschiedenis van invloed is voor je vraagstelling; je idee waarmee je naar je materiaal gaat kijken: in hoeverre vrouwen zich al dan niet onafhankelijker wisten te ontwikkelen. Dat wordt vaak door elkaar gehaald met de uitkomst van een onderzoek. Het is natuurlijk onzin dat je onderzoek mislukt zou zijn, in feministisch opzicht, als blijkt dat vrouwen zich in een bepaalde periode niet onafhankelijker blijken te ontwikkelen. Dan zou je ook geen wetenschap meer kunnen bedrijven natuurlijk.

Bijvoorbeeld dat onderzoek, dat Gertrud Meyer en ik gedaan hebben naar vrouwen in de oorlog, waar de man van moest vertrekken en na afloop in '45 weer terugkeerde. Wij vroegen ons af of haar positie onder invloed van de

afwezigheid van haar echtgenoot ook veranderde; zich eventueel onafhankelijker kon ontwikkelen en ook bleef na zijn terugkeer. Maar uit het onderzoeksresultaat kon niet worden geconcludeerd dat deze vrouwen ook onafhankelijker waren geworden. Dat is de uitkomst van het onderzoek en daar kom je niet omheen.

B.E.: Het was dus een belangstelling, ook omdat jullie ontdekten dat er iets niet gedaan was, een bepaalde vraag nog niet was gesteld.

B.H.: Ja, maar niet zo maar een belangstelling. Ik heb die belangstelling omdat ik denk dat het belangrijk is voor vrouwen om hun geschiedenis te kennen, om te weten wat er gebeurde in die periode, toen een grote groep vrouwen alleen kwam te staan.

W.F.: Jij (Bunna) probeert voortdurend te zeggen van: nou ja, de een is geïnteresseerd in vrouwengeschiedenis, de ander is geïnteresseerd in bijvoorbeeld de geschiedenis van elites. Volgens mij is daar toch wel een gradueel verschil tussen. Het verschil zit 'm er denk ik in, dat die belangstelling voor vrouwen gekoppeld is aan zo'n verschijnsel als de vrouwenbeweging, en zo'n belangstelling voor elitegeschiedenis staat helemaal los.

Die belangstelling voor vrouwengeschiedenis is dan bijvoorbeeld meer te vergelijken met belangstelling voor arbeids - geschiedenis of voor de eigen geschiedenis in de voormalige koloniën. Belangstellingen verwant aan een beweging, die op dit moment aan de gang is.

B.E.: Iedere belangstelling is gekoppeld aan een verschijnsel, al is dit nog niet steeds duidelijk verschenen, en ik vond het niet verantwoord als de term discriminatie erbij werd gehaald om de activiteit zowel in heden, als de belangstelling die daarmee samenhangt voor het verleden één lijn te geven.

W.F.: Nee, dat is een hypothese denk ik.

B.E.: Ik wou alleen maar zeggen: hoe maak je nou uit dat iemand onderdrukt is? Dat kun je toch van buitenaf niet uitmaken? (...)

B.H.: Nee, daarom kun je in principe alles bestuderen. Het gaat er niet om wát

je bestudeert, maar de manier waarop je er tegenaan kijkt- je kan groepen onderzoeken, maar dan hangt het van je vraagstelling af, of het een onderzoek is wat zou passen binnen de geschiedenis van de socialistische en de progressieve beweging; namelijk of die groep een kracht was in de samenleving, die er op dat moment toe bijdroeg, dat die samenleving zich in een gelijkere richting ontwikkelde.

B.E.: Laat ik het samenvatten, dat ik in ieder geval vrouwengeschiedenis als een bepaalde belangstelling waardeer. Dat ik me ook nog kan voorstellen dat deze belangstelling beter werkt, wanneer die in de maatschappij van vandaag is geworteld. De relatie in de vrouwenbeweging zitten en met vrouwengeschiedenis bezig zijn, die kan ik mij in ieder geval ook heel goed voorstellen. (...) Maar het criterium vrouwen als onderdrukte groep, dat kan ik net zo min accepteren als bij arbeidersgeschiedenis.

B.H.: En als sociale groep?

B.E.: Dat vind ik nog steeds heel moeilijk. Dat kan ik niet goed overzien, ik denk dat je vrouwen in het algemeen toch niet als sociale groep kunt bekijken, maar waarschijnlijk wel als een juridisch te onderscheiden groep. Maar juist die juridische onderscheidingen, die dus voor vrouwen in hun geheel worden gemaakt, die komen met de sociale werkelijkheid denk ik niet overeen...

Ook nu, bijvoorbeeld hebben vrouwen uit de hogere sociale lagen de bescherming van de wet minder nodig dan hun economisch zwakkere zusters.

Tot zover de discussie over de reden waarom, de manier waarop, en de aard van vrouwengeschiedenis. Een conclusie wordt nog niet getrokken; juist om aan te geven dat de discussie nog openstaat...

Vervolg van de noten bij het artikel van Marja van Tilburg.

Bridental, R. en Koonz, C. Becoming visible. Women in European history. Boston, 1977, 199.

6. Ussel, II, 331-332.

7. zoals betoogd is door: Degeler, C.H. "What ought to be and what was: women's sexuality in the nineteenth century" in: The American historical review, LXXIX (1973) 152-177.

En door: Branca, P. Silent Sisterhood. Middle class women in the Victorian home. Londen, 1975, 124-129

8. Stone, Family, 666-667

9. Ussel, I, 33-53.

10. ibidem, 34-47.

11. ibidem, 63-64.

12. ibidem, 45.

13. Pope, B.C. "Angels in the devil's workshop: leisured and charitable women in 19th century England and France" in: Bridental, R. en Koonz, Becoming Visible, 304.

14. ibidem.

15. ibidem, 303.

16. De scheiding van woon- en werkplaats is een gevolg van de schaalvergroting in het economisch leven, die het kapitalisme en de industriële revolutie met zich meebrachten, en van de komst van de bureaucratieën van de moderne, centraal-geregeerde staten.

17. Stone, Family, 392.

18. ibidem, 398-399.

19. ibidem, 399.

20. De Denker, I, (1763) 314.

21. ibidem, 313-314.

22. De Nederlandsche Spectator, I (1749) 121-128.

23. "Zedekunde in voorbeelden en verhalen" (1808) in: Stukken van onderscheidene aard, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, III, 41.

24. De Denker, II (1764) 278.

25. Ouwerkerk de Vries, J.v. "Korte schets der verpligting en van eenen Braven Huisvader en zulk eene Huismoeder in het gemeen burgerlijk leven" in: Prijsverhandelingen, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, IV, 160-162

26. "Een woord aan de Nederlandsche vrijsters" in: Kleine Geschriften (1844-1848) uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, I, 81.

27. "Zedekunde", 42.

28. Biben, A., Gemt, B. te. "Werken voor opvoeding, of trekken uit de Huwelijks-geschiedenissen van W. ter Velden en den timmerman Goedhart, met hunne huisvrouwen", (1837) in: Prijsverhandelingen, Nieuwe verzameling, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, II, 7.

